

CORONGIU, GIUSEPPE. 2013. IL SARDO: UNA LINGUA «NORMALE». MANUALE PER CHI NON NE SA NULLA, NON CONOSCE LA LINGUISTICA E VUOLE SAPERNE DI PIÙ O CAMBIARE IDEA. CAGLIARI: CONDAGHES. 271 PÀG. ISBN: 978-88-7356-214-6

Xavier Vila*

Paraules clau: Política lingüística; llengua sarda; Itàlia; codificació; promoció de l'ús.

BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

Abstract

Corongiu, Giuseppe. «Il sardo: una lingua “normale”. Manuale per chi non ne sa nulla, non conosce la linguistica e vuole saperne di più o cambiare idea».

Keywords: Language policy; Sard; Italy; coding; promotion of the use

Introduir-se en les dinàmiques politicolingüístiques d'una societat determinada des de fora, encara que se'n sàpiga raonablement la llengua, és una empresa sovint excitant i enriquidora, que eixampla la pròpia comprensió de la disciplina i permet incorporar noves perspectives al bagatge analític. Tanmateix, aquest capbussament en una altra realitat també sol ser una tasca laboriosa que demana temps, esforç i força capacitat d'autocrítica. Més enllà del coneixement especialitzat general de la disciplina, el neòfit es veu sovint envescat en una xarxa de referències històriques i personals, de conceptes específics i de tradicions discursives singulars que li entrebanquen enormement els intents de comprensió de la realitat objecte d'estudi. En aquest sentit, l'obra *Il sardo: una lingua normale* constitueix una petita perla per a qualsevol lector interessat a entendre la història de la minorització del sard i del seu moviment de reivindicació lingüística, perquè el seu autor ha reeixit a facilitar una porta d'entrada als neòfits tant locals com estrangers en tot just 271 planes.

Giuseppe «Pepe» Corongiu (Làcuni, Sardenya, 1965) és un personatge conegut en el món intel·lectual de l'illa que treballa des de fa dècades per la recuperació de la principal llengua pròpia de l'illa des de posicions diverses. Treballador de la funció pública, ha promogut activament la codificació i l'ús de la llengua a l'administració local i autonòmica sarda, en particular des de l'Oficina de la Llengua Sarda (*Ufitziu de sa Limba Sarda*), que ha coordinat. Activista compromès, ha participat en el Moviment Lingüístic Sard des d'associacions com Sotziu Limba Sarda, que va col·laborar a crear el 2004. Autor de ploma àgil i verb mordaç que recorda fortament la d'algun sociolingüista valencià il·lustre, ha publicat diverses obres tant en sard com en italià sobre didàctica de la llengua i política lingüística, col·labora amb la premsa i manté el blog *LimbaSarda2.0*¹. Format en lletres i en periodisme, en totes les seves facetes, Corongiu mostra un sòlid coneixement de la història i la societat sardes i italianes, i es mou amb familiaritat no sols pel món de la (socio)lingüística italiana, sinó també pels de la politologia i la planificació lingüístiques internacionals, entre les quals atribueix un paper gens menyspreable a la catalana.

* Xavier Vila, professor titular de sociolingüística catalana i director del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació-CUSC de la Universitat de Barcelona..

Citació recomanada: VILA MORENO, Xavier. «CORONGIU, Giuseppe. 2013. *Il sardo: una lingua «normale»*. Manuale per chi non ne sa nulla, non conosce la linguistica e vuole saperne di più o cambiare idea. Cagliari: Condaghes. 271 pàg. ISBN: 978-88-7356-214-6», *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, núm. 65, 2016, p. 247-250. DOI: [10.2436/20.8030.02.155](https://doi.org/10.2436/20.8030.02.155).

1 < <http://salimbarda.net/chie-semus/> > Darrera visita, 21/03/2016.

El llibre s'estructura en cinc capítols, precedits per una introducció molt recomanable del reputat catedràtic de sociologia, de Pàdua, Alessandro Mongili, i tancat per un postfaci de Bito Biolchini, periodista, expert en ciències de la comunicació i autor teatral.

El primer capítol del llibre, *Il sardo e la política linguistica in Sardegna*, serveix per a plantejar el problema de la llengua a l'illa en aquests termes: «un problema universale de mancata democraticizzazione (...) legato al colonialismo (politico, militare e culturale) iberico e italiano e alla mancata assunzione di responsabilità linguistica e autonomistica della classe dirigente locale.» (pàg. 27). Al centre de la seva argumentació hi ha la convicció que l'estat actual tant del sard com de la societat sarda en general es deriva d'una operació per la qual s'han anat construint una sèrie de mites sobre els sards que, convenientment introjectats primer en les classes dirigents i lentament arreu del cos social, han acabat convencent els habitants de l'illa de la conveniència d'assimilar-se enterament al projecte nacional italià per tal de poder incorporar-se a la modernitat. En aquest sentit, l'autor denuncia que la sardística oficial, la filologia i la lingüística italianes han construït un seguit de tòpics i llocs comuns sobre la llengua que han acabat desembocant en l'actual situació de substitució lingüística accelerada. Entre aquests mites hi ha, en primer lloc, la presumpta arcaïtat del sard; la seva proximitat al llatí; la seva grandíssima fragmentació, suposadament especialíssima i única al món; la divisió en dos dialectes (logudorès i campidanès) presumptament irreconciliables; la incomprendibilitat del sard fins i tot per als mateixos sards; la seva manca de lèxic tècnic modern i fins i tot abstracte; la seva imaginària «genuïtat» intrínseca, que caldria no sollar per cap concepte, sobretot evitant l'artificiositat tècnica i literària que seria perjudicial per al sard però curiosament no pas per a les altres llengües del món; o la impossibilitat del sard, també intrínseca i d'origen ignot, de disposar d'una varietat estàndard. Per a Corongiu, tots aquests mites, desenvolupats per l'acadèmia italiana sobretot al llarg del segle XX, han fet del sard, a ulls de molts dels seus parlants, una realitat anòmala i incompatible amb el món actual que convé abandonar per tal d'entrar en la modernitat. L'autor aspira a superar aquesta situació deixant enrere tant la diglòssia dels segles passats, que preservava per al sard la condició de llengua col·loquial generalitzada, com l'estat actual de substitució, que documenta a partir de les dades disponibles i a la qual, seguint la tradició italiana, denomina *dilalia*, és a dir, una situació en què la llengua recessiva ha perdut el monopoli de les relacions privades i es veu amenaçada fins i tot en la transmissió intergeneracional. Enfront d'aquesta situació, l'autor convida a activar una política lingüística de desenvolupament del sard i de les altres llengües que es parlen a Sardenya que deixi enrere el marc dialectològic i patrimonial de la filologia italiana oficial i converteixi la llengua en una bandera de la història i de la identitat de la gent que habita l'illa, una eina de cohesió social instal·lada en el paradigma dels drets lingüístics, i un recurs per a l'alliberament polític i econòmic dels seus parlants que Corongiu bateja amb el nom de *bilingüisme* i que creu que s'ha assolit en indrets com Catalunya.

El segon capítol del llibre, *La normalità della lingua sarda*, està dedicat a justificar per què el sard és una llengua com totes les altres, i què cal fer si hom vol que es recuperi. Corongiu comença comparant el tractament aplicat al sard al segle XX amb l'*orientalisme*, una operació per la qual els poders occidentals van construir, amb l'ajut inestimable de diverses disciplines humanes i socials, un conjunt de mites que descrivien com eren els països nord-africans i d'Orient —exòtics, diletants, sensuals, malfeiners...— i el van inocular no sols a les seves poblacions, sinó fins i tot a les classes dirigents dels països afectats. La *virtut* de l'orientalisme va ser la de legitimar, a ulls tant dels europeus com dels altres pobles afectats, la colonització, per tal com en el fons infantilitzava les nacions sotmeses i les convertia en societats necessitades de guiatge exterior. En el cas de Sardenya, la degradació del sard ha cercat d'empènyer els sards cap al «suïcidi lingüístic», reforçant els estigmes adherits a la llengua presentats al capítol previ, amb les acusacions que s'apliquen contra els esforços per recuperar la llengua i la seva dignitat: la venalitat —“només ho fan per diners”—, els seus presumptes biaixos —“massa logudorès”, “massa campidanès”— o l'artificiositat presumptament ridícula de les propostes d'estàndard —“llengua artificial”, “llengua de plàstic”, “esperanto”, “OGM”. Enfront d'aquests retrets, que Corongiu atribueix jocosament al PFPULI (Partito della Filologia e del Pensiero Unico Linguistico Italiano, pàg. 73), l'autor recorda que, d'acord amb els coneixements de la lingüística i la planificació lingüística generals, qualsevol llengua, per més “genuïna” o “arcaica” que sigui, pot usar-se en el món contemporani, per bé que li pugui convenir una adaptació i una modernització com les que va haver d'experimentar, sense anar més lluny, el mateix italià. Recorda igualment que, parlant de llengües, la norma és la diversitat, i que l'adjectiu *natural* resulta inadequat, perquè tot en la llengua és humà i, per tant, en alguna mesura artificial. Així doncs, retreure al neosardisme els intents de construir una varietat de referència més unificada és, o bé incultura, o bé, en boca dels lingüistes, un exercici de mala fe. Si el sard vol aspirar a la supervivència en forma de *bilingüisme*, és a dir, amb la possibilitat d'usar-se en tots els àmbits, cal abandonar el model de celebració de la varietat dialectal

a base de certàmens poètics i recerques acadèmiques i dotar-lo d'una forma referencial que redueixi la diversitat en el món de l'escriptura i li permeti ocupar els registres jurídic i polític, els mitjans de comunicació, l'escola, el món no sols privat sinó també públic en general. Una possibilitat que, per a l'autor, és ben factible, atesa l'evolució de la legislació internacional, italiana i sarda, que repassa amb cert detall i posant èmfasi en les possibilitats que ofereixen la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries de 1992, la Llei regional 26/97, i la Llei italiana 482, de tutela de les minories lingüístiques, de 1999.

El tercer capítol, *Pregiudizi, luoghi comuni e stereotipi della lingua sarda*, dedica la primera part a l'anàlisi en profunditat dels discursos i les ideologies contràries al sard, el seu origen i les seves repercussions, i torna a esforçar-se per convèncer el lector de la importància de disposar d'una forma referencial escrita, una eina i una bandera —un estàndard i un estendard— que no sols són imprescindibles per a la vida moderna, sinó que resulten un recurs compartit per tots els dialectes que no els afebleix, ans al contrari, els permet de resistir l'embat de l'italià contra el qual, si no, es trobarien totalment desprotegits. Corongiu detalla el procés d'estandardització de les darreres dècades, iniciat amb la proposta d'una *Limba Sarda Unificata*, model que va ser respost per una *Limba de Mesania* que tenia més present les aportacions meridionals, i que a partir del 2006, i amb el suport del govern autònom, ha desembocat en una proposta coneguda com a *Limba Sarda Comuna*, que sembla estar guanyant adeptes i espais d'ús. Atès l'entorn hostil i atapeït d'ulls vigilants disposats a fer naufragar el projecte de crear una *varietat nacional* de sard, l'autor opina que l'estratègia seguida per desenvolupar-la —començar per difondre'l des de dalt a partir d'un registre aparentment anodí però de gran transcendència com l'administratiu— ha permès anar assentant la consciència que el sard també pot ser usat en entorns escrits i allunyats de la quotidianitat, i n'ha facilitat el trànsit cap a l'escola, la universitat, la literatura i els usos privats, per exemple a internet.

El quart capítol, titulat *Identità política della Sardegna e letteratura della minoranza lingüística nazionale*, es compon de dues parts clarament diferenciades, per bé que l'organització dels apartats no permeti copsar-ho a primer cop d'ull. La primera part està dedicada a l'anàlisi de l'enquadrament intel·lectual i els pressupòsits teòrics de la historiografia de la literatura sarda, mentre que la segona constitueix una introducció crítica a la història de la literatura en llengua sarda amb especial atenció al seu paper en la creació d'una varietat estàndard d'abast nacional. A la primera part, Corongiu discuteix la tendència hegemònica, que qualifica de nacionalista, d'analitzar la producció escrita en sard en una relació de subsidiarietat amb la història de la literatura italiana, en comptes de tractar-la com la literatura d'una minoria nacional i lingüística autònoma desenvolupada en contacte amb altres literatures nacionals com la catalana, la castellana i la italiana, i amb la llatina internacional. «[Aquest plantejament de centre i perifèria] Significa insomma raccontare la letteratura in lingua sarda, non secundo i canoni di una letteratura "normale", ma piuttosto come di un epifenomeno della cultura, di rango sicuramente inferiore. Come i sardi del resto sono, e appaiono, secundo questa visione soggetta allà "certezza" della superiore cultura italiana.» (pàg. 161). En aquest context, Corongiu dedica unes quantes pàgines a analitzar el paper dels escriptors sards en llengua italiana, assenyalant com uns quants d'aquests —els «intel·lectuals fenicis»— han maldat per inserir-se en el món cultural italià mitjançant una literatura fonamentada en els mites de la Sardenya arcaica i endarrerida que, paradoxalment, són a la base mateixa del procés d'aculturació italianitzant, per bé que això els emmenés a la contradicció derivada de l'opció de vendre la seva producció com a exponent de la *peculiaritat regional sarda*: «Del resto, se il pubblico scoprisse che, a parte gli scrittori sardi che scrivono in italiano cose giudicate "molto sarde", esistono scrittori in lingua sarda, potenzialmente "più sardi", ciò forse potrebbe far pensare a una perdita di visibilità e centralità.» (pàg. 164). D'aquí ve la freqüent posició contrària al sard d'aquests autors. Pel que fa a la segona part del capítol, Corongiu desplega una interessant síntesi de la tensió entre l'estandardització i el dialectalisme al llarg de la història del sard escrit i, en lloc preeminent, de la literatura sarda. La seva lectura mostra com el sard arriba a l'escriptura, com tants altres vernaculars romànics, per la via d'actes administratius —els *condaghe*, manuscrits de donacions o de situacions patrimonials— cap al 1100 dC en un context de concurrència amb el llatí i el grec, explica com tot seguit s'estén a textos jurídics i laudatoris de les gestes reials, i com de mica en mica es va congriant una forma de sard comú basada en l'activitat administrativa dels jutjats (regnes) de l'illa. L'arribada dels catalans i la imposició del seu idioma com a llengua de poder priva el sard de les instàncies escaients per a l'estandardització cortesana, la qual cosa afavoreix la dialectalització de la llengua. Tanmateix, Corongiu fa notar que, contràriament al que sosté la historiografia literària hegemònica d'orientació italiana, al llarg de tota l'edat mitjana i moderna continuen havent-hi escriptors, molt especialment religiosos, entre els quals destaca Giròmine Araolla (segona meitat del segle XVI), que fan un ús culte de la llengua amb vocació d'arribar a tota l'illa i que estableixen un model de llengua nacional unificada que s'anirà transmetent com a model culte fins ben bé el segle XIX. És durant la segona meitat d'aquest segle, quan la burgesia i les elits intel·lectuals

de l'illa aposten per la “perfecta unió” amb el Piemont com a base per a construir una futura Itàlia, que comença veritablement l'ofensiva per reduir el sard a l'estatus de *dialetto* i, per tant, quan s'esvaeix l'ús del model nacional de llengua, sovint de la mà d'universitaris que comencen a viure amb dificultat la seva adhesió a la causa nacionalista italiana i la seva lleialtat a la terra d'origen: «Il concetto stesso di “lingua nazionale sarda” si disfa all'interno di una concezione di divisione in dialetti di tutto il sistema linguistico sardo nel quale anche le varietà alloglotte [el català, el gal·lurès, el sassarès i el tabarquí] vengono confuse e spacciate per “lingue sarde”» (pàg. 209). No és fins després de la Segona Guerra Mundial que la literatura en sard tornarà a prendre certa volada fins a la situació contemporània, caracteritzada per l'obertura cap a gèneres com la novel·la o l'assaig. Una literatura que Corongiu repassa i que sent amb més força que mai la necessitat de disposar d'una llengua estàndard nacional unificada.

Finalment, el cinquè capítol, *Il Movimento Linguistico: ieri, oggi e domani*, està dedicat a repassar la història del procés de reivindicació de la llengua i la política lingüística sarda. Corongiu hi narra les dificultats inicials d'un moviment que va haver d'obrir-se camí en un espai intel·lectual, mediàtic i universitari hegemonitzat “(...) a dismisura da elementi di solida cultura unitarista facenti parte, o indirettamente collegati, al Partito Comunista Italiano, in perenne lotta contro una DC [Democrazia Cristiana] eternamente ancorata al potere.” (pàg. 228). Instal·lat en un discurs dogmàtic que pretenia explicar tota la realitat a base de reduir-la a un simple conflicte de classes i de sistemes politicoeconòmics i era incapaç de percebre el pregon nacionalisme banal (italià) que l'amarava, el PCI i els seus adlèters intel·lectuals van oposar una “feroce resistenza alle idee di rivitalizzazione lingüística e nazionalizzaria propugnate dal “neosardismo”. (pàg. 227)”. Corongiu narra les dificultats inicials del Moviment Lingüístic Sard per difondre els seus postulats, tenint com tenia un accés limitat als mitjans i una forta oposició dels sectors més influents de l'illa. «Non è un caso che, in Sardegna, la questione linguistico nazionalitaria riparte grazie al Sessantotto locale. Come altre battaglie sui diritti civili è la coscienza democratica che fa la differenza.» (pàg. 230). Resulta especialment interessant l'anàlisi que fa de com, a mesura que la reivindicació de dignitat per la llengua va anar guanyant suport popular, la intel·lectualitat orgànica de l'illa va veure's obligada a reconvertir el seu argumentari supremacista. Així, fracassat l'intent de momificar el sard en tant que *dialetto*, aquests sectors van passar a referir-s'hi com a *varietà* per tal de no reconèixer-li un estatus de *llengua* que li permetria gaudir de la protecció que la legislació italiana reconeix a les minories lingüístiques. Posteriorment, fracassat també en aquest intent, l'antisardisme torna a mutar i transforma el seu discurs lingüicida en un altre d'aparentment respectuós amb la diversitat lingüística, tot i que només restringit a la diversitat dialectal del sard, i que s'exclama contra l'oficialitat i l'estandardització pels presumptes efectes sobre la diversitat dialectal. Finalment, Corongiu explica com són els mateixos sectors antisards els que estimulen un secessionisme campidanès sense precedents, en una maniobra de *divide et impera* amb clares ressonàncies en moltes altres latituds. D'altra banda, en aquest mateix capítol s'exposa la història dels avenços en política lingüística institucional, des de les primeres activitats d'ús públic del sard en algunes localitats fins a la seva creixent utilització per part del Govern autònom com a eina de visualització de la personalitat sarda, fins i tot en conflictes amb la legislació estatal i amb el govern de l'estat.

Un cop llegit el llibre, opinem que la voluntat de l'autor de liquidar els mites que impedeixen concebre el sard com una llengua amb problemes però, al capdavall, ben normal, queda més que assolit. Posats a plantejar-hi retrets, hom pot assenyalar-ne alguns, per bé que menors. D'entrada, el text s'hauria beneficiat d'una estructuració en capítols més curts que abordessin un sol tema, perquè alguns dels capítols actuals, com ara el quart, haurien merescut aparèixer dividits en dos. Aquesta estructuració hauria permès identificar algunes repeticions que ara alenteixen la lectura. En segon lloc, el lector acadèmic troba a faltar que moltes de les afirmacions que es fan al volum s'estintolin en cites i referències concretes. Certament, el volum s'adreça alhora al públic especialitzat i al general, i és sabut que aquest darrer detesta les notes bibliogràfiques, però havent-hi maneres, com ara els superíndexs i les notes al final del llibre, que permeten salvar aquestes reticències, sap greu que no s'hagi fet. En tercer lloc, si bé és d'agrair la franquesa amb què l'autor explicita la seva posició, de vegades un to menys combatiu hauria ajudat el text a guanyar en credibilitat; sense anar més lluny, de debò és pertinent la denominació de “enemics de la llengua sarda” per a tots els sectors a què s'aplica? Finalment, és força probable que un lector forà, acostumat cada vegada més a textos acadèmics de factura anglosaxona basats en els períodes curts i les frases simples trobi part de la retòrica del text una mica enfarfegosa. En tot cas, es tracta, com és obvi, de retrets més d'estil que de fons que no impedeixen valorar positivament una obra que ha passat a ser clau a l'hora d'entendre la política lingüística a l'illa de Sardenya i que, a parer nostre, té encara més recorregut, per tal com ofereix una visió crítica i documentada a la història oficial de la unificació lingüística italiana feta des d'una perifèria que aspira senzillament a ser tractada en peu d'igualtat.